

Bbvereniging Voor Innovatieve Projecten
Innovatiesteunpunt Vzw
Diestsevest 40
3000 Leuven
T (016) 28 61 26
F (016) 28 61 29
E ellen.vos@innovatiesteunpunt.be

PDPO KLEINE NETE BELEIDS- AANBEVELINGEN

Dit project werd mede mogelijk gemaakt door cofinanciering uit Platteland Plus, bestaande uit middelen vanuit Vlaanderen en de provincie Antwerpen

Datum Projectperiode oktober 2015 - september 2017

Van Innovatiesteunpunt

Inleiding

Een van de gewenste outputs van het PDPO-project Vallei in verandering – Kleine Nete was het formuleren van een aantal beleidsaanbevelingen met betrekking tot gebiedsprocessen zoals deze in de vallei van de Kleine Nete, samengebracht onder de coördinatie van de gouverneur.

Onderstaande beleidsaanbevelingen zijn tot stand gekomen uit de gesprekken die de projectcoördinator had met betrokken landbouwers uit het deelgebied Graafweide-Schupleer ter uitvoering van dit PDPO-project. Het deelgebied Graafweide-Schupleer was immers het specifieke werkingsgebied voor dit PDPO-project.

Deze beleidsaanbevelingen werden vervolgens besproken op de projectgroep die de uitvoering van het PDPO-project begeleidde en waarin alle relevante gebiedspartners vertegenwoordigd zijn. Naar aanleiding van de bespreking op de projectgroep werden in de nota met beleidsaanbevelingen nog een aantal aanvullingen gedaan en werden de beleidsaanbevelingen gegroepeerd volgens vier topics : gebiedsgericht beleid, proces, flankerend beleid en communicatie.

Vervolgens werd de nota met beleidsaanbevelingen ook voorgelegd op de opvolgingscommissie Kleine Nete.

Beleidsaanbevelingen PDPO Kleine Nete

Topic 1: Gebiedsgericht beleid

Negeer de perceptie niet. In de gesprekken met landbouwers was het duidelijk dat zijzelf erg overdonderd zijn door de veelheid aan initiatieven in de vallei van de Kleine Nete waar telkens de landbouwsector (ruimtelijk) moet inleveren. Dit was ook zo bij landbouwers die slechts in één van de verschillende beleidsinitiatieven betrokken zijn. De verschillende beleidsinitiatieven – die door de landbouwers allen als nadelig voor landbouw worden ervaren – lokken bij hen vragen uit over de rol en plaats van landbouw in de vallei en voor de overheid. Men voelt zich als landbouwer in de steek gelaten, niet geapprecieerd of gewaardeerd door de overheid. Soms wordt het door hen ook veel scherper verwoord. Dit maakt dat er een intrinsieke weerstand ten aanzien van dit soort overheidsinitiatieven ontstaat, onderhouden en gevoed wordt. Uit de gesprekken die in het kader van dit project met betrokken landbouwers in deelgebied Graafweide-Schupleer werden gevoerd, blijkt dat dit gevoel veel dieper zit en intenser is dan ooit vermoed.

Dit gevoel ligt ook aan de basis van een soms weinig constructieve houding en kritische opmerkingen ten aanzien van het proces en de gevoerde onderzoeken. Dit is ongelukkig voor het proces, maar ook voor de landbouwers zelf, want het bemoeilijkt tegemoetkomingen aan de landbouwsector en individuele bedrijven van welke aard ook (aanpassing van plannen, grenzen, timing, inzet flankerend beleid,...).

Maak intenties tastbaar. Procesmatig is met de intentieverklaring voor de vallei van de Kleine Nete getracht om o.a. aan te geven dat alle relevante sectoren in de vallei evenwaardig aan elkaar hun plaats hebben in de vallei. In de uitvoering van de verschillende initiatieven in de vallei – want dergelijke signalen komen niet enkel van landbouwers betrokken in Graafweide-Schupleer - ervaren de betrokken landbouwers dit onvoldoende tastbaar. Het is een aanbeveling de neergeschreven intenties ook tastbaar te maken door er ook in het

procesverloop naar te verwijzen en aan te geven waarom bepaalde zaken al dan niet gebeuren geïspireerd door de neergeschreven intenties. Op die manier kan heel erg tastbaar gemaakt worden dat de intenties wel degelijk bepalend zijn in de vallei. De intentieverklaring is een goed signaal, maar het is aan te bevelen dat de uitgesproken intenties ook voor de landbouwsector tastbaar gemaakt worden op het terrein.

Voorzie een positief project voor landbouw. Deze aanbeveling volgt uit de combinatie van het eerder aangehaalde gevoel van niet-appreciatie en de vraag naar tastbare intenties. Door een positief project voor landbouw te plaatsen naast een positief project voor water, natuur, landschap, recreatie,... is de landbouwsector op dezelfde manier betrokken als alle andere sectoren. Een negatieve boodschap (cf perceptie) kan dan onmiddellijk gekoppeld worden aan een positieve boodschap en niet enkel aan een remediërend initiatief (flankerend beleid). Het geeft betrokken landbouwers opnieuw perspectief voor de toekomst. Uit de contacten met de landbouwers blijkt dit een echt gemis. De vaststelling dat de overheid ook inspanningen doet om de landbouwsector een stap vooruit te laten zetten, zullen landbouwers – zo geven betrokkenen uit Graafweide-Schupleer aan – op een andere manier laten kijken naar het geheel van initiatieven dat nu in de vallei genomen wordt. Het is dus aan te nemen dat met een goed gekozen positief project voor landbouw, de weerstand van landbouwers t.a.v. andere projecten zal dalen en bovenal dat te doorlopen processen en trajecten vlotter zullen kunnen doorlopen worden. Op die manier wordt ook de omschakeling gemaakt van een sectoraal aangestuurd beleid naar een gebiedsgericht beleid waarin alle sectoren aan bod komen.

Bij de start van de coördinatieopdracht was er nog geen specifiek proces of uitvoeringstraject lopende voor de landbouwsector, met uitzondering dan misschien van de op te maken planuitvoeringsnota i.h.k. van flankerend beleid. Dit is evenwel een remediërend initiatief en bovendien niet onmiddellijk tastbaar.

Met de start van het PDPO-project in Graafweide-Schupleer gaven de betrokken actoren wel het signaal ook voor landbouw een positief initiatief te willen nemen in de vallei. Vertrekkende vanuit een remediërend verhaal was het de bedoeling de bedrijven ook op het spoor te zetten van het benutten van nieuwe kansen in de vallei. Dit is ook gebeurd, al laten concrete realisaties nog op zich wachten.

Nog sterker en eigenlijk nodig voor een echte gelijkwaardigheid – en vandaar de aanbeveling – zou het zijn moest er naast een initiatief voor natuur, water, landschap, erfgoed, ... ook onmiddellijk een gelijkaardig initiatief voor landbouw kunnen opgenomen worden bij het begin van de coördinatieopdracht.

Bij de start van de coördinatieopdracht in de Kleine Nete bestond ook enkel ruilverkaveling bij grote infrastructuurwerken als positief project voor landbouw gekoppeld aan andere beleidsinitiatieven, zij het dan opnieuw enkel als remediërend initiatief. Het is gezien bovenstaande aan te bevelen de **mogelijkheden te verkennen voor positieve, ruimtelijk duurzame projecten voor landbouw, zonder dat die projecten de inspanningen voor landschap, natuur en water tenietdoen**. Inspiratie kan gehaald worden uit diverse beleidsnota's m.b.t. de landbouwsector. Een economisch rendabele, duurzame en klimaatadaptieve landbouwsector is daarbij het leidmotief. Een recent initiatief zoals de projectoproep 'water-land-schap' zou zo een mogelijkheid kunnen zijn, in de hoop dat concrete terreinrealisaties dit ook aantonen.

Niet alleen een verkennende oefening naar mogelijk positieve projecten voor landbouw is nodig, ook een **gewijzigde mindset vanuit de actoren**, zowel overheid als organisaties als individueel betrokken landbouwers, is een noodzakelijke voorwaarde voor het succesvol maken van deze gewijzigde aanpak. Ook hier dient de nodige aandacht voor te zijn. De intentieverklaring Kleine Nete probeert deze gewijzigde mindset 'van coördinatie naar coproductie' alvast onder woorden te brengen.

Respecteer de nood aan aanvaardingstijd en investeer in een zo snel mogelijke aanvaarding. Een aantal landbouwbedrijven wordt met een erg moeilijke boodschap of nieuwe realiteit geconfronteerd waardoor soms – zonder dat men er op voorbereid was – drastische beslissingen moeten worden genomen. De combinatie van het geven van tijd daarvoor en de juiste communicatie kunnen leiden tot een betere en mogelijk ook snellere aanvaarding. Voorzie beiden om te maken dat betrokkenen de verschillende fases in het proces van verwerking en aanvaarding volledig en toch zo spoedig mogelijk kunnen doorlopen.

Topic 2: Proces

Betrek geïmpacteerde landbouwbedrijven sneller en volwaardig in het proces. Bij de start van dit PDPO-project werd vastgesteld dat betrokken landbouwers niet in dezelfde mate op de hoogte waren van de lopende en geplande overheidsinitiatieven. De binnen de lopende processen voorziene communicatiemomenten en -middelen bleken onvoldoende. Het is aan te bevelen landbouwers van meet af aan te betrekken in het traject en hen van bij het begin al suggesties te laten doen. Dit heeft een belangrijke invloed op de verdere perceptie, zeker wanneer hun bedrijfsvoering en daaraan rechtstreeks gekoppeld ook hun inkomen beïnvloed wordt door de geplande beleidsinitiatieven.

Een **vast aanspreekpunt** – een soort van procesbegeleider – die zich situeert op het niveau van het PBC (procesbeheercomité) zou een grote meerwaarde hebben. Er wordt duidelijk aangevoeld dat de belangen van individuele landbouwbedrijven anders zijn en op een andere manier aan bod moeten kunnen gebracht worden dan belangen van de sectoren landbouw. Dit zou kunnen via dergelijk aanspreekpunt en het zou op die manier ook vroeger in het proces kunnen. Beiden resulteren allicht in een beter proces. Dergelijk vast aanspreekpunt is bovendien ook zeker nuttig voor de verschillende betrokken terreinbeherende verenigingen en instanties. Ook wat hen betreft kunnen de belangen immers meer specifiek zijn dan louter het algemeen belang van de sector natuur.

Geef sneller en concreter zicht op lopende processen en de mogelijke maatregelen flankerend beleid en communiceer hierover op een gepaste manier/op maat van de landbouwers. Gedurende de hele looptijd van het project bleven landbouwers vragen stellen over het verdere en concrete verloop van de lopende processen en de mogelijkheden van flankerend beleid. Het is duidelijk dat daar een gebrek aan informatie zit dat moet worden beantwoord. De gegeven informatie ervaart men als te theoretisch en te weinig toegespitst op de eigenlijke bedrijfsvoering.

Zo zijn er zeer concrete vragen :

- over de timing en het verdere procesverloop van de lopende beleidsinitiatieven
- over hoe men zich moet registreren als geïnteresseerd in flankerend beleid in het algemeen of voor een wel bepaalde maatregel in het bijzonder
- over wat wel kan en wat niet
- over hoe hoog vergoedingen liggen
- over welke maatregelen cumuleerbaar zijn
- over wanneer vergoedingen worden uitbetaald of compensaties in werking treden
- over hoe lang men moet wachten op flankerende maatregelen nadat een gebiedsproces is ingegaan
- over wanneer een eventuele nultbemesting van kracht wordt door een GRUP en of dit ook op de aangifteplannen zichtbaar zal zijn
- over hoe en wanneer men ontheffing kan/moet aanvragen
- over wanneer men een perceel mag bemesten dat over gaat van natuurgebied naar agrarisch gebied
- over wat men specifiek moet doen om planschade of gebruikerscompensatie te kunnen bekomen
- over op welke manier vergoedingen al dan niet belast worden
- ...

Het is aan te bevelen een soort van **draaiboek of lijst van FAQ's** op te maken waarin proactief alle mogelijke vragen omtrent flankerend beleid kunnen beantwoord worden. Dit als praktische aanvulling op de vaak theoretische toelichting over flankerend beleid en is ook in andere gebiedsprocessen bruikbaar.

Het is eveneens aan te bevelen een **traject van begeleiding/nazorg** te voorzien om te maken dat de flankerende maatregelen correct worden geïmplementeerd. Op die manier kan je ook beter vermijden dat landbouwers bepaalde flankerende maatregelen zouden mislopen (en wat weer een negatieve perceptie zou kunnen teweegbrengen). Het eerder aangehaalde vast aanspreekpunt kan hierin een rol spelen.

De in het project ontwikkelde methodiek wordt als waardevol ervaren. De ontwikkelde methodiek omvat het in beeld brengen van de impact van een gebiedsproces op het arbeidsinkomen, een (technische) optimalisatie van de bedrijfsvoering, het in beeld brengen van de mogelijkheden van flankerend beleid, het in beeld brengen van de mogelijkheden van agrarisch natuur- en landschapsbeheer en het laten formuleren van opmerkingen en suggesties t.a.v. het voorkeurscenario. Belangrijk hierbij is aan de betrokken landbouwers duidelijk te maken wat wel en wat niet aangeboden wordt vanuit de methodiek. Op die manier worden de verwachtingen juist gesteld, wat nodig is om op een juiste en vlotte manier de methodiek te kunnen toepassen

met maximaal resultaat tot gevolg. Deze methodiek wordt zowel door de deelnemende bedrijven als door de verschillende partners in de projectgroep als waardevol ervaren. Het is aan te bevelen deze methodiek ook in andere, gelijkaardige ruimtelijke processen in te zetten.

Het belang van correcte en up-to-date gegevens en ze in kaart brengen. Voor verschillende actoren en op verschillende ogenblikken zijn correcte info en up-to-date gegevens belangrijk om juiste inschattingen, conclusies of beslissingen te kunnen formuleren. Het is een aandachtspunt voor alle actoren om deze – op een handig bruikbare manier - aan te leveren en te blijven aanleveren wanneer actuelere info beschikbaar is. Het is eveneens een aandachtspunt te aanvaarden dat andere actoren ook de nodige actuele info en gegevens nodig hebben om beslissingen te kunnen nemen. Het is een aanbeveling in kaart te brengen welke beslissingen er in complexe processen als deze dienen te gebeuren en welke actuele info en gegevens daartoe op welk ogenblik in het proces ter beschikking moeten zijn. Dit zou als blauwdruk kunnen dienen voor gelijkaardige processen en **mogelijk ook leiden tot een betere op elkaar afgestemde planning** van verschillende beleidsinitiatieven. Zeker wanneer deze in eenzelfde gebied plaats hebben. Een concreet voorbeeld waarop we zijn gebotst tijdens de begeleiding van de landbouwbedrijven is de noodzaak aan een actuele biologische waarderingskaart om in beeld te brengen of al dan niet de mogelijkheid bestaat ontheffing van nulbemesting aan te vragen bij een wijziging van bestemming van agrarisch gebied naar natuurgebied. Deze info is al onmiddellijk nodig om een inschatting te kunnen maken van de concrete impact op bedrijfsniveau en op het arbeidsinkomen en dus niet pas op het ogenblik dat het GRUP wordt goedgekeurd en landbouwers eventueel een aanvraag voor ontheffing van nulbemesting kunnen indienen. Deze vraag neemt niet weg dat landbouw begrijpt dat de omzetting van percelen met een agrarische bestemming naar natuur als doel heeft deze ook effectief te realiseren met finaal 'nulbemesting' als consequentie. Ontheffing is derhalve slechts een tijdelijke maatregel i.f.v. een gefaseerde realisatie zonder de doelen op de lange baan te schuiven.

Breng het volledige landbouwbedrijf in beeld. Het project leert dat het om verschillende redenen belangrijk is het hele landbouwbedrijf in kaart te brengen. Zo kan een ogenschijnlijk kleine impact (kleine oppervlakte) vanuit een beleidsinitiatief grote gevolgen hebben omdat het een aantal evenwichten in de bedrijfsvoering uit balans brengt (bv ruwvoederwinning of mestafzet). Het volledige bedrijf in beeld brengen is ook belangrijk omdat een bedrijf op meerdere andere plaatsen ook al door (kleinere) (overheids)initiatieven kan geïmpacteerd zijn. Dit kan voor het bedrijf consequenties hebben op verschillende vlakken: denk maar aan ruwvoederwinning, mestafzet en GLB-premies. Vooralsnog bestaat er geen oplossing, ook niet i.k.v. flankerend beleid voor dit soort bedrijven. Elke impact afzonderlijk is onvoldoende om beroep te kunnen doen op een afdoende vorm van flankerend beleid, maar de totale impact op het bedrijf van de verschillende initiatieven is wel substantieel. Het is aan te bevelen te bekijken op welke manier voor deze bedrijven een oplossing kan worden geboden, want dit dringt zich meer en meer op. Tot slot is het in beeld brengen van het volledige bedrijf ook belangrijk om duidelijk te maken dat een eventuele betrokkenheid in meerdere beleidsinitiatieven mogelijks niet de gevreesde cumulatieve impact heeft. In deze gevallen neemt dergelijke oefening een grote bezorgdheid weg.

Neem zo snel als mogelijk onduidelijkheid weg en/of verwacht geen beslissingen van betrokkenen zolang er nog te veel onduidelijkheid is. Doorheen de looptijd van het project werden we meermaals geconfronteerd met de noodzaak eerst andere zaken uitgeklaard te hebben alvorens dat de landbouwers een beslissing konden nemen. Zo is er geen duidelijkheid over de finale contouren (eventuele beperkte aanpassing van het voorkeursscenario) zolang de eco-hydrologische studie niet afgerond is. Bovendien is er bij de landbouwers een grote zorg naar de bewerkbaarheid van de percelen die agrarisch gebied blijven/worden volgens het voorkeursscenario. Dit enerzijds omdat er geen zicht is op grondwaterstanden (cf opnieuw eco-hydrologische studie), anderzijds omwille van wat overdrukken en nieuwe bestemmingen nog aan beperkingen kunnen inhouden. In het kader van agrarisch natuurbeheer is er onduidelijkheid over de beoogde (Europese) natuurdoelen en de mate waarin agrarisch natuurbeheer mogelijk is. Ook over de impact van deze Europese natuurdoelen op de vergunningsmogelijkheden van de omliggende landbouwbedrijven (passende beoordeling en PAS%) is nog grote onduidelijkheid. Duidelijkheid hierover is voor de betrokken landbouwers wel absoluut nodig. In eerste instantie om correcte en volledige bedrijfseconomische berekeningen te kunnen maken over de gevolgen van de gebiedsprocessen en ook om in een volgende fase te kunnen beslissen welke richting ze met hun bedrijf uit willen/kunnen. Los van het feit dat er beslissingen moeten genomen worden, was ook goed merkbaar dat de onduidelijke en onzekere situatie waarin mensen terecht komen naar

aanleiding van dergelijke gebiedsprocessen zeer zwaar weegt op mensen. Het leidt soms tot onhoudbare situaties in gezinnen. Het is belangrijk te proberen die onzekere situatie zo kort mogelijk te houden. Dit kan door duidelijkheid en begeleiding te geven. Het is daarom aan te bevelen om zo snel als mogelijk duidelijkheid te verschaffen over alle relevante elementen en van betrokkenen ook geen beslissingen te verwachten zolang die duidelijkheid er niet is.

Goed op elkaar afgestemde timing. De initiële ambitie om eco-hydrologische studie en PDPO-project samen te laten lopen en gelijktijdig te laten eindigen om zo input te geven aan elkaar en aan het finale ontwerp van GRUP en de planuitvoeringsnota dient op basis van in bovenstaand punt aangehaalde voorbeelden dus al zeker wat timing betreft te worden bijgesteld. Het is daarom aan te bevelen ook de proces timing daar voortdurend op af te stemmen en voldoende afstemming (kruisbestuiving) te voorzien tussen de verschillende lopende en noodzakelijke onderzoeken.

Gestrap beslisten. Belangrijk in complexere processen zoals dit is dat – in dit geval de Vlaanse regering – getrap beslist over de voortgang in de verschillende processen. Op die manier worden in eerste instantie de grote lijnen en belangrijke (sectorale) aandachtspunten uitgezet en krijgen - na de nodige onderzoeken – beleidsinitiatieven als deze binnen het uitgezette kader een steeds concretere invulling.

Vertrek van duidelijke doelen. Wanneer van bij het begin van een gebiedsproces duidelijke kwantitatieve en kwalitatieve doelen vastliggen, kan makkelijker en sneller gestart worden met het inhoudelijke debat over hoe en waar de doelen best gelokaliseerd worden. Het is dan wel van belang dat de gestelde doelen haalbaar, realistisch en in proportie zijn om voor iedereen aanvaardbaar en/of flankeerbaar te zijn. Tevens moeten ze passen binnen het ruimere kader van Vlaamse beleidsdoelstellingen.

Topic 3: Flankerend beleid

Mogelijkheden van planologische ruil met gronden uit andere gebieden. Behoorlijk wat landbouwers stellen een planologische ruil voor (evolutie van een perceel in Graafweide-Schupleer van agrarisch gebied naar natuurgebied in ruil voor de omgekeerde beweging op een perceel in een ander gebied). Door de betrokken landbouwbedrijven sneller te betrekken in het proces zou dit als positief project voor landbouw kunnen gedetecteerd en aangeboden zijn. Niettemin blijft het een aanbeveling om dit mogelijk te maken en verder mee te nemen als mogelijk positief project voor landbouw in andere trajecten. Planologische ruil draagt bovendien bij tot minder versnippering van ruimtelijke bestemmingen en gebruiken. Dit is positief voor alle sectoren, niet alleen voor landbouw, ook voor natuur. Belangrijk daarbij is te beseffen : de ene planologische ruil is de andere niet. Sommige dragen bij tot de realisatie van plandoelen, andere niet. Sommige werken flankerend voor landbouw, andere niet. De uitdaging is te zoeken naar ruilen die positief bijdragen aan de plandoelen en die flankerend kunnen zijn voor landbouw om zo te komen tot een win-win voor beide partijen.

Inzetten op individuele begeleiding van bedrijven is zinvol. Uit de gesprekken met de betrokken landbouwers blijkt dat het voor hen niet eenvoudig is om een juist zicht te krijgen op wat hen boven het hoofd hangt en wat daarvan de achtergrond, context en mogelijke gevolgen voor hun bedrijfsvoering zijn. Het gaat veelal over uitvoering van aspecten van specifiek beleid uit andere sectoren waar landbouwers doorgaans niet mee geconfronteerd worden. Herhaaldelijk werden hierover vragen gesteld. Daarop ingaan lag niet in de scope van het PDPO-project, maar was vaak nodig om te komen tot wat wel relevant was voor dit project. Het illustreert dat individuele begeleiding van bedrijven zinvol is. Het valt te bekijken of dit al dan niet een rol is die kan opgenomen worden door het eerder aangehaalde vast aanspreekpunt (soort van procesbegeleider). Het moet in elk geval gebeuren door iemand die voldoende dicht zit bij waar over de voortgang van processen wordt gesproken/beslist zodat de informatie correct en actueel is. Wat noodzakelijk is om effectief van meerwaarde te zijn.

Fasering i.f.v. bedrijfsvisie en -strategie als flankerende maatregel. Betrokken landbouwers geven aan dat een afstemming van de gebiedsprocessen met hun huidige en eventueel aangepaste bedrijfsvisie en -strategie een waardevolle flankerende maatregel zou zijn. Veelal is dit te realiseren via fasering, zonder de doelen voor natuur, landschap of water op de lange baan te schuiven. Het geeft hen de mogelijkheid om hun bedrijfsvoering ook af te stemmen op de gewijzigde situatie. Het is een aanbeveling hier maximaal op in te zetten.

Aandacht voor flankerend beleid in gebied met pachtgronden. Bij pachtgronden als landbouwer opteren voor ruilgrond als vorm van flankerend beleid, is niet evident. Dit betekent immers dat men zich in moet kopen in een eventuele ruilgrond. Dit brengt zware financiële consequenties met zich mee, waardoor dit geen optie is voor betrokken bedrijven hoewel nochtans ruilgrond de beste optie zou zijn in kader van de bedrijfsvoering. Het is aan te bevelen hier een goede flankerende maatregel te zoeken zodat ook deze bedrijven beroep kunnen doen op grondenruil als flankerende maatregel om zo structurele aantasting van hun bedrijfsvoering en inkomen te vermijden. Zoniet is de nochtans zeer waardevolle maatregel van grondenruil uit het flankerend beleid in een gebied met veel pachtgronden ontoereikend.

Verschillende grondenbanken actief in eenzelfde gebied. In het gebied Graafweide-Schupleer, maar ook ruimer, zijn verschillende regionale grondenbanken actief, zij het met verschillende modaliteiten. In de grondenbank van Sigma zitten extra stimuli, waardoor deze grondenbank in concurrentie gaat met de grondenbank voor IHD (die geen financiële stimuli bevat). Het strekt tot aanbeveling dat de modaliteiten van de verschillende grondenbanken gelijk en maximaal zijn en dat er geen onderlinge concurrentie is tussen de verschillende grondenbanken. Voor betrokken landbouwers maakt het immers niet uit waarvoor ze hun gronden verliezen, enkel dat er een flankerende grondenbank is die mogelijk een oplossing kan bieden voor een eventueel grondverlies. Een aanbeveling is te onderzoeken of en op welke manier een Vlaamse grondenbank een oplossing kan bieden aan de gestelde problemen (cf. VLM, *Buitenkans, Magazine over het Platteland vandaag en morgen*, 4 (2014) 1 (juni), blz 14-16).

Topic 4: Communicatie

Betere communicatie heeft voordelen voor iedereen. Doorheen het project moesten we vaststellen dat er een aantal belangrijke aandachtspunten zijn op het vlak van communicatie en dat – ondanks de aandacht ervoor en de geleverde inspanningen – er nog een aantal verbeterpunten zijn. We wezen eerder al op de noodzaak om de communicatie naar geïmpacteerd landbouwbedrijven te vervroegen en op een zo danige manier te doen dat betrokken landbouwers op eenzelfde en voldoende niveau geïnformeerd zijn. Ook de omgekeerde beweging – input vanuit betrokken landbouwers naar procesactoren – gebeurt best zo vroeg mogelijk om een vlotter procesverloop te mogen ervaren. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is wie welke boodschap brengt. De door de landbouwers als negatief ervaren boodschap dient te worden gebracht door de initiatiefnemende of trekkende/coördinerende overheidsdienst. Wanneer er in het proces een vertrouwenspersoon voorzien is, moet deze elke keer ontzien worden van het brengen van ‘negatieve’ boodschappen of boodschappen die het leggen van een vertrouwensband bemoeilijken. Een betere communicatie betekent ook dat er frequenter en voldoende inhoudelijk en concreet tussentijds moet gecommuniceerd worden vanuit de betrokken overheidsdiensten over de gang van zaken in de lopende processen.